

ԶԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԹՈՐՈՍ ՌՕՍԼԻՆ(*)

Կենսագրական գլխիկ

Ծննդավայրին և ծնողներուն մասին ստույգ տեղեկություններ կը պահպան, բացի անկէ որ իր նախնեաց մականունն էր Ռուսլին: Յայտնի է թէ ունէր եղբայրներ, քոյրեր և որդիներ: Ծննդունէ կը յիշուի իր մէկ եղբայրը միայն՝ Անտոն: Ուսած կրօնայ թղթի Հռոմկլայի մէջ, զբուռնութեան և մանրանկարչութեան մեծ վարպետներէն կոչուցի Յովհաննէս Սարկաւազի (1214-1253) մօտ, որ նմանապէս ուսուցիչը եղած է այլ մանրանկարիչներու: Իր գործունէութեան շրջանը, համաձայն հաստատուն փաստերու, կ'ընդգրկէ 1256-1268 թուականները: Այդ շրջանէն մեզի ծանօթ են վեց Աւետարաններ և մէկ Մաշտոց: Թորոս Ռոսլինի վարպետութեան են գործեր, որոնք իրմէ չեն և իր մասին կը պատմուին դէպքեր, որոնք ոչ մէկ կապ ունին իր հետ: Հակառակ ըլլալով ուրիշ գործիչներու և մանրանկարիչներու, յիշատակարաններու մէջ չի խօսուիր իր մասին: Տեղ մը միայն կ'ըսէ թէ կը կոչուի Թորոս և մականունն

է Ռուսլին ըստ նախնեաց, այսինքն ըստ իր նախնայրերուն: Չննք գիտեր թէ ուրիշ կու գոյ այս օտար անունը, Ան չի յիշեր իր հօր անունը, ինչպէս սովորութիւն էր այն ատեն:

Թորոս Ռոսլինի վաւերական կենսագրական գիծերը այսչափ են միայն, ինչպէս կ'ընդունի Փրօֆ. Սիրարփի Տէր Ներսէսեան: Կենսագրութեան մասին տրուած այլ տեղեկութիւններ աւելորդ կը նկատուին մեր կողմէ այստեղ: Այդ շրջանին եղած են Թորոս անունը կրող ուրիշ անձեր. այսպէս՝ Թորոս Փիլիսոփայ և ուրիշներ, որոնց կենսագրութիւնը չի փութուած է Թորոս Ռոսլինի կենսագրութեան հետ:

Թորոս Ռոսլինի ստեղծագործութիւնը

Թորոս Ռոսլին եղած է պալատական նկարիչ: Ան իր մամուկին Կոստանդին Ա. Բարձրագոյնի կաթողիկոսին և Հայոց տրքունիքին լայն հովանաւորութիւնը վայելելով. դարձած էր պալատին գլխաւոր նկարիչը և քահանայապետ Լեւոն Գ. ի սիրականն ու վստահիլին:

Թորոս Ռոսլին իր առաջին Աւետարանը գրած է ծաղկած է՝ 1256ին Հռոմկլայի մէջ, Կոստանդին Ա. կաթողիկոսի համար: Այս Աւետարանը ծանօթ է ՁԷՅ-թուին Աւետարանն անունով: Անոր նկարները թէ և բաղդատաւոր քիչ են, բայց անոնց մէջ կան պատկերներ և ձևեր, որոնք չեն երևիր Ռոսլինի ծաղկած միւս Աւետարաններուն մէջ: Ռոսլին միշտ խոստատած է միօրինակութիւն: Ծիւ երևաւ կայտնութեամբ՝ օժտուած լայն տրուեալ. գէտը գիտէ միշտ նոր ձևեր ստեղծել, նոյնիսկ երբ միեւնոյն տեսարանները կը ներկայացնէ կամ նոյն ընդհանուր շեմայի խորաններու կիսախորաններու կարա-

(*) Միոնի այս թիւն մէջ հանդիպել է որ տեղ կու տանք կրօնական գրականութեամբ հետաքրքրուողներուն իր բեղուն գրելովը ծանօթ Հոգի. Տ. Վաչէ Ծ Վրդ. Իգնատիոսեանի, մէկ նոր աւտոմատիւթեան վերջին Գլխուն: Գործը, որ լոյս տեսնէ 1982ի ընթացքին Ս. Աթոռայ Տպարանէն, կը կրէ Վայ Մոմրա-ճկարտութիւնը և Թորոս Ռոսլին: Խորագիրը՝ ԻՄԲ.

Ներկայ աշխատութիւնը կը պատկանի Պենսիլվանիոյ Համալսարանին կողմէ հրատարակուող Armenian Texts and Studies նորահիմնադր Մատենաշարին, որուն թիւ 3 հատորն է: Սոյն Մատենաշարին առաջին թիւն ալ կը պատկանէր M. E. Stone-ի գրչին, և կը կրէր The Armenian Version of IV Ezra տիտղոսը: Այս Մատենաշարը կը հրատարակուի Սարգիս Թէրզեան Հիմնադրամի օժանդակութեամբ, և կը զարըստացնէ հայագիտական ուսումնասիրութիւններու շարքը:

գլխին: «Զէյթունի Աւետարան»-ի համեմատական տախտակները կորսուած են, կը մնան միայն Եւսեբիոսի նամակը, երկու էջի վրայ, և ընծայականը, որ ինչպէս կ'ստանադին Ա. Ի ստացած միւս ձեռագիրներուն մէջ, գրուած է կապոյտ տառերով ռսկի յատակի վրայ, զորդարուն խորանի մը ներքեւ Աւետարանիչներու պատկերները նկարուած են նուրբ արուեստով և ներդաշնակ գոյներով: Մատթէոս կը մասնէ, Մարկոս և Ղուկաս կը գրեն, իսկ Յովհաննէս կը մասնէ Մատթէոսի պէս, բայց ծնօտի կռթնցուցած ձեռքով բռնած է մազաղաթի երկար թերթ մը: Թռչուններ, բուսական և երկրաշափական մոթիֆներ կը զորդարեն կիսախորանները: Մարկոսի կիսախորանին մէջ կը տեսնուին նաև երեք կիսանդրիներ, ռսկի յատակով շրջանակներու մէջ, մէջտեղը Յիսուս, քովերը Ս. Կոյս Մարիամ և Յովհաննէս Փովբիչ, իրենց ձեռքերը երկարած աղաչողի կամ ողոթողի ձևով: Այս պատկերները կը ներկայացնեն խնդրուածքի (deesis) խմբակարգը, որ Բիւզանդական արուեստէն տնցած է Հայ արուեստին: Հայ գրչութեան մէջ զայն առաջին անգամ կը տեսնենք ԺԱ. դարուն, «Տրապիզոն» կոչուած Աւետարանին մէջ (Վնեստիկ, թիւ 1400/103), սմբողջ էջի վրայ նկարուած: Յիսուս հաս տնօրուս պատանի մըն է, փոխանակ չափահաս մարդու մը:

Թորոս Թօսլին իր միւս գործերուն մէջ քանիցս տնօրինականներ նկարած է, երբեմն սմբողջ էջի մը վրայ, երբեմն բնագրի մէջ: Զէյթունի Աւետարանը այսպիսի նկարներ չունի, բայց աւելի քանի մը փոքր պատկերներ, որոնք արժանի են մասնաւոր ուշադրութեան: Յովհաննէս Աւետարանի վերջերս (391), լուսանցքի վրայ նկարուած է Յիսուս, խուռ որ խաչը սւսին, ինչպէս յաճախ կը տեսնենք այս դարու ուրիշ ձեռագիրներու մէջ, Աւելի հետաքրքրական է ուրիշ լուսանցքի մանրանկար մը, որ կը ներկայացնէ խաչադարձ փոքր տաճար մը և մէջը Պետրոս առաքեալը: ձեռք բռնած բանալի մը: Պատկերը նկարուած է Մատթէոսի այն ընթերցուածին սկիզբը, ուր

Յիսուս կը հարցնէ Իր աշակերտներուն, թէ ի՞նչ է ժողովուրդին և իրենց կարծիքը իր խնդրութեան մասին: Եւ Պետրոսի ուղղած պատասխանը, ապա վերջինիս իր Աստուծոյ Որդի ըլլալը խոստովանելէն ետք. «Դու ես վէճ և ի վերայ այդք վիճի շինեցիք զհեկեցիք իմ...» (Մատթ. Ժե. 18): Այս լուսանցքի վրայ տաճար մը, զոյգ առարկաներ և լն.: Այսպէս, հաստուածով մը սմբողջ տեսարան մը թելադրելու սովորութիւնը յատուկ է Թորոս Թօսլինի: Յիշեալ Աւետարանը նախապէս կը գտնուէր Պոլսոյ Պատրիարքարանի մէջ:

Թորոս Թօսլինէ առաջ, Կոստանդին Ա. Ի համար աշխատած էին Կիրակոս և Յովհաննէս Գրիչները, ԺԳ. դարու կէսերուն, բայց 1256էն սկսեալ Թորոս Թօսլին կ'արժանանայ Կաթողիկոսին և արքունիքին հովանաւորութեան: Թօսլին 1260ին Կաթողիկոսին համար կը ծաղկէ երուսաղէմի թիւ 251 Աւետարանը, որ իր գրչութեան և նկարչութեան արուեստին լուսադոյն նմոյսներէն մին է: Գրքուած ընտիր մազաղաթի վրայ, շատ ձոխ կերպով զարդարուած են խորանները, սկզբնազարդերը, Աւետարանիչները և տնօրինական նկարները:

Ան 1262ին, Կաթողիկոսին եղբորորդւոյն՝ Թորոս քահանային համար ուրիշ Աւետարան մը կը ծաղկէ, ձոխ կերպով զարդարուած խորաններով, և բազմաթիւ տնօրինականներով: Այս Աւետարանը կը գտնուի Պալմիթօրի (Միացեալ Նահանգներ) Ռալթօրդ Արուեստի Թանգարանին մէջ, թիւ 539: Նախապէս կը գտնուէր Սկրատսիոյ Ս. Նշան վանքին մէջ:

Ասիական տեմէն հարուստն է իր մանրանկարներով: Ձեռագիրը կը բացուի Եւսեբիոսի և Կարպիանոսի դիմանկարներով: Նոյնքան ձոխ և զեղեցիկ զարդանկարուած են համաբարբառներուն խորանները, որոնցմէ քանի մը հատին զըլխադարձներուն մէջ պատկերացուած են մարգարէները: Թօսլինի ստեղծագործ հնարամտութիւնները աւելի ցայտուն են նիւթերու յորինակներուն մէջ, Կիլիկիան մանրանկարչութեան մէջ, Թօսլին

առաջինը եղած է որ ներթի մանրանկարները ներմուծած է քնադարին մէջ, մանրաւորման պատկերացնելով ոչ ժխտելի Աւետարանական շարքը, զետեղուած 15 էջեր գրաւող մանրանկարներու մէջ, այլեւ աւանդին առանկներ, նոյնիսկ առանկներու դրուագներ, որոնք պատկերացուած են թէ՛ լուսանցքներու վրայ, թէ՛ բնագործ աւարներ մոտերուն մէջ, և անոնց ընդհանուր քանակը կը հասնի 67 ի:

Այս ձեւագրին նկարները զետեղուած ախրիով, քրօֆ. Ս. Տէր Ներսէսեան կը հասնի տան եղբայրացութեան, թէ նկարազարդումին մասնակցած են Թորոս Ռօստիւմի անմիջական աշակերտները:

Զեւագիրը առաջին առթիւ գիտողին վրայ մեծ ազդեցութիւն պիտի ձգէ իր մեղծ, հարուստ ձայնային անցումներով, ուր առաւել կը հնչեն կարմիրն ու կապույտը: Ռօստիւմի սքաւորութեան է դիմի և գոյնի լուծումի միջոցները, սակայն առաջինը ենթարկուած է երբեք դիմի Թեթեւաւորներու օգնութեամբ ան հասած է փառալի բնութեամբին: Տիպարները ներկայացուած են առանձին շարժումներով, ընդհանրին հասնող կենդանութեամբ: Այս առնչութեամբ Ս. Տէր Ներսէսեան կ'աւելցնէ. «... Մենք հոս գործ ունինք իտէլական նոյնպէս ընդհանրութեան մը հետ, ուր շեշտուած են ունիի նոյնը զգացումները, քան թէ կրթութիւնը զգացումները» (*):

Նոյն տարին, 1682, Թորոս Ռօստիւմի կը ծաղկէ գահաժառանգ Լեւոն Գ. ի և իր տիկնոջ՝ Կեռտնի համար Աւետարան մը, որ կը գտնուի Երուսաղէմի վանքին մէջ, թիւ 2660: Այս Աւետարանին մէջ կեդրոնական տեղը կը գրուէ Թանկագին մանրանկար մը, որ պատմական տեսակէտէն մեծ արժէք կը ներկայացնէ: Անիկա գահաժառանգ Լեւոն Գ. ի և Կեռտն թագուհիին ամուսնութեան նկարն է: Պատկերապարար Լեւոնին գէմքը մասամբ մը աւարելած է: Մանրանկարը արժէք ունի ոչ միայն գեղարուեստական ու պատմական

տեսանկէտով, այլև ազգագրական: Յայտնուած գաղափար մըն ալ կու տայ արքայական զգեստի մասին, որ Բիւզանդական ին իր նմանութեամբ շատ ուշագրաւ է:

1265 թ., Ռօստիւմի կը ծաղկէ ուրիշ Աւետարան մը, այս անգամ ճգնաւորական կեռտնի համար: Այս ձեւագիրը նորէն տնօրինականներով զարդարուած է: Ասոր ալ ներանկարները՝ խորանները, խաչն լուծիւնը, խաչէն իջեցուցող, յարութիւնը, այլակերպութիւնը և այլն, առանձին գրաւորութիւն մը կու տան ձեւագրին հանգամ մը ևս ի յայտ կը բերեն Ռօստիւմի վրձինին հմտութիւնն ու վարպետութիւնը: Ասոր գեղարուեստական գործերը մէկը միւսէն գրաւիչ ու հետաքրքրական են: Այս Աւետարանը կը գտնուի Երուսաղէմ, թիւ 1956:

Հետեւեալ տարին, 1266, Ռօստիւմի կը ծաղկէ Մաշտոց մը, վարպետ Եպիսկոպոս Նեպոյնի համար, նկարելով ինչ և նոր կտակարաններէն աւետարաններ, ինչպէս Յովնան մարգարէն պատկերող երկու նկարներ (Յովնան կէտ ձուկին բերանը, Յովնան Նինուէ քաղաքի բլուրին վրայ նստած՝ դրամնի շուքին, խաչուն նայողութեամբ կը սպասէ հրկիզումը քաղաքին), Վարմիր Մովսէս անցքը Մովսէսի առաջնորդութեամբ, որ շատ հազուագիւտ նկար մըն է: Զեւագիրը կը գտնուի Երուսաղէմ, թիւ 2027:

Եւ վերջապէս, 1268 թ., նորէն Աւետարան մը կը ծաղկէ Լեւոն Գ. ի որդւոյն՝ Հեթում իշխանին համար: Այս Աւետարանը ճանչցուած է իբր Վալաթիայի Աւետարան, որ Երուսաղէմի Զեւագրաց Մատենադարանի թիւ 3627 թիւը կը կրէր: Ամեն Տ. Նիշիշ Գաղարարը նուիրեց Տ. Տ. Վաղգէն կաթողիկոսին, և ան ալ իր կարգին նուիրեց զայն Երեւանի Մաշտոցեան Մատենադարանին, այժմ՝ թիւ 10675:

Կրնանք ըսել թէ այս ձեւագիրը, իր քաղմութիւն տնօրինականներով, Թորոս Ռօստիւմի ամենաշնորհալի ամենաբարձր գործն է: Ասոր մանրանկարական արուեստի գեղեցկութիւնները կը գրաւեն մեզ իրենց արարչայայտիչ և խօսքուն դժգոհողով և զգրնապարզութեամբ նմանապէս առանձին

(*) S. Der Nersessian, «Armenian Manuscripts in the Walters Art Gallery», Baltimore, Maryland, 1973, p. 16.

ուշագրութեան արժանի է վերջին դասառարանի նկարը՝ որ իր ամբողջութեան մէջ ցայտուն գաղափար մը կոչւոյ՝ այս մեզի թորոտ Ռուսիոյի հարուստ երեսակայութեան մագին: Հաադոյն վրձինի արտագրութեան ժըն է այս մէկն ալ, ուր բազմաթիւ խմբական պատկերները, արպարոն երու խօսուուն արտայայտութիւններն ու շարժումները կը բարձրացնեն նկարին գեղարուեստական արժէքը:

Ռուսիոյի մանրանկարչութեան ոճէն հետեւնելով, երկու ուրիշ ձեռագիրներ կը վերագրուին իրեն, ինչպէս կը հաստատէ Փրօֆ. Ս. Տէր Ներսէսեան: Ասոնք են՝ Երեանի Մատենադարանին թիւ 5458 Աւետարանը, ծաղկուած 1266ին Հռոմ-կլայի մէջ Հեթում Ա. ի համար, և Ուսաշինկիթընի Freer Gallery of Art թիւ 32-18ը. որ գրուած է ծաղկուած է Հեթում Ա. ի եղբոր՝ Վասակ իշխանի համար:

Իսկ Երեանի Մատենադարանին մէջ գտնուող թիւ 8321 Աւետարանը, որուն մէջ կը գտնուի երիտասարդ Հեոն իշխանի գրմանկարը, կարելի է համարել թ. Ռուսիոյի ամենականուի ծաղկած Աւետարանը, 1254 թուականին: Ուրեմն, այսպէս, ութ ծաղկուած Աւետարաններ հասած կ'ըլլան մեզի մեծառնչակ արուեստագէտի թողուն վրձինէն(?) :

Կը տեղեկանանք նաեւ թորոտ Ռուսիոյի ծաղկած 1262ի Աւետարանի յիշատակարանէն (որուն մասին խօսեցանք վերը), թէ կոստանդին Ա. Կաթողիկոսի ժամանակ գրուած են շատ տաւելի ձեռագիրներ, ժան մեզի յայտնի եղածները: Այդ շըրջանին գրուած է Հին Կապարան մը ևս, որ մինչև հիմա յայտնի չէ եղած բանաւորութեան:

ՎԱՋԷ Ծ. ՎՐԴ. ԻՆԵԱՏԻՈՍԵԱՆ

Մարտի

(?) Նոյն, էջ 161

“ՅԻՍՈՒՄԻ ԵՂԱՅՐԱԵՐԸ”

Աւետարանի հասարակ ընթերցող մը յաճախ թերիպակացողութիւններ կ'ունենայ Աւետարանական կարգ մը ճշմարտութիւններ և արտայայտութիւններ ըմբռնելու մէջ: Անոնցմէ մին է Յիսուսի եղբայրներ ունենալու պարագայն:

Հայց. Եկեղեցւոյ Հոգևոր Հայրերու մեկնադրանքութիւններէն օգտուելով պիտի ջանանք կարգ մը լուսաբանութիւններ տալ՝ միանգամ ընդմիշտ փարատելու համար զիսկ հասկացողութիւններն ու թեւադրուածութիւնը շատերու, որոնք կը շարունակեն պնդել իրենց գաղափարներուն և ըմբռնումներուն վրայ:

Նախ կ'ուզենք յստակացնել այն ռիսկ ըմբռնումը՝ թէ Տեառնեղբայրներ Յիսուսի ընտրած տասներկու առաքեալներու խումբին մէջ կը կազմեն:

Մատթ. ԺԴ. 55ի մէջ ՁԵՍԱՆՈՒԻ եղբայրները կոչուած չորս եղբայրներ՝ Յուկոբոս, Յովէս, Սիմոն և Յուդա կը յիշատակուին: Իսկ առաքեալներուն մէջ չորս չորսի նշանակուած կը գտնենք Յուկոբոս, Սիմոն և Յուդա պնդանները:

Արեւմտեան Եկեղեցին կ'ուզէ նոյնացնել այդ երեք համանունները, պայտ պանելով որ անոնք նոյնիքն Տեառնեղբայրներն են, տասներկու առաքեալներուն մէջ առնուած:

Մեր Եկեղեցին ասիկա անհաւանակած կը գտնէ, Աւետարանական փառաբերութիւնով —

1. — Երկուսուսուն առաքեալներու ընտրութենէն ետք Տեառնեղբայրներ Սուրբ Կոյսի հետ կու գան Յիսուսը փնտաւելու (Մրկ. Թ. 31), ինչ որ ցոյց կու տայ թէ պարբեր է ին պիտե՞ք շըջող առաքեալներէն:

2. — Տասներկու առաքեալներու ընտրութենէն տարի մը ետք, Տեառնեղբայրներ կը յորդորեն Յիսուսը որ Երուսաղէմ երթայ և ինքզինքը աշխարհի յայտնէ. ճիւղի և եղբայրքն իսկ չէին հաւատարեալ ի նա (Յովհ. Ե. 5): Յիսուսի հետ շըջող առաքեալներուն չի յարմարիր այսպիսի թերահաւատութիւն մը: